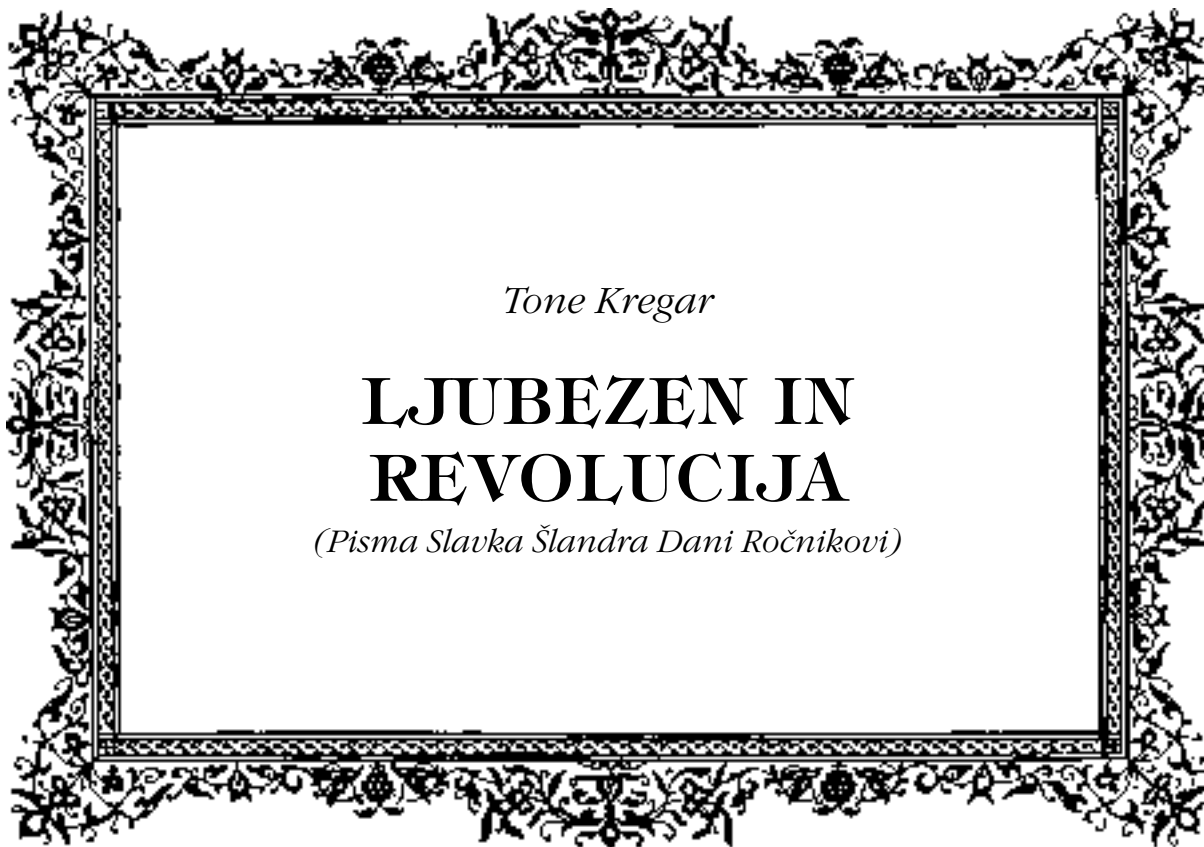

Tone Kregar

LJUBEZEN IN REVOLUCIJA

(Pisma Slavka Šlandra Dani Ročnikovi)

»Prispevek k zgodovini delavskega gibanja«

Biografski in ostali zapisi o predvojnih slovenskih komunistih in revolucionarjih so bili celotno obdobje povojnega socialističnega slovenskega zgodovinopisja in žurnalizma njegova hvaležna in tako rekoč konstantna ter neizčrpna tema. Na desetine zapisov, povezanih predvsem z najrazličnejšimi obletnicami in jubileji, je v revialnem tisku ter dnevnem časopisju predstavljalo idealne podobe vojakov revolucije, ki so zanj večinoma tudi darovali svoja življenja, ter jih javnosti ponujalo kot svetel zgled žrtvovanja v boju za izgradnjo pravičnejšega sveta in lepšega jutri. V primerjavi s številnimi tovrstnimi, za dnevne potrebe in v skorajda hagiografskem tonu pripravljenimi prispevki, ki so nastajali v glavnem izpod peresa novinarjev, redkeje tudi junakovih revolucionarnih ali partizanskih tovarišev, je bil obseg podrobnejših, obsežnejših ter raziskovalno in metodološko natančnejših člankov, razprav ali celó samostojnih izdaj precej ožji. Največ jih je izšlo v različnih krajevnih, regionalnih, tematskih in jubilejnih zbornikih, pogosto pa so tovrstne objave in izdaje sovpadale z ureditvijo spominskih sob ter ostalimi, tako stalnimi, občasnimi kot potujočimi razstavami, ki so jih po muzejih, šolah, vojašnicah, kulturnih domovih in drugje postavljali kustosi slovenskih muzejev revolucije. Pri tem je izbiro teme, še bolj pa obseg raziskave ter način interpretacije

avtorjem zgodovinarjem v precejšnji in odločilni meri določalo lokalno in republiško partijsko vodstvo, ki si je muzeje NOB in revolucije na (ne samo) simbolni ravni tudi lastilo.

Danes, ko so tovrstne direktive in njihovi avto-cenzurni odsevi le še bled spomin, se zato ob raziskovanju življenjskih zgodb posameznikov, ki so nedvomno zaznamovali politično zgodovino Slovencev v 20. stoletju, srečamo s svojevrstnim paradoksom. Čeprav gre za ljudi s t. i. prave strani, po katerih so bile in so ponekod še vedno poimenovane ulice, četrti, šole in druge ustanove in ki (včasih morda tudi »zahvaljujoč« svoji tragični in prezgodnji smrti) v povojnih časih nikoli niso prišli v nemilost, kaj šele, da bi jih revolucija kot marsikaterega svojih otrok tudi požrla, jih v poplavi tozadavnega pisanja marsikdaj zaman iščemo.

Kljub obilici leksikografskih gesel, časnikarskih enot in marsikje celó učbeniško-leposlovnih poskusov bomo zaman iskali celostno biografijo katerega od predvojnih slovenskih revolucionarjev, ki bi kompleksno in objektivno prikazovala njegovo (tudi zasebno) življenje in delo ter bila vsaj deloma primerljiva z biografijami drugih (meščanskih) slovenskih politikov oz. javnih osebnosti, ki so predvsem v zadnjem desetletju (pa tudi že prej) vzbudile velik interes slovenskega zgodovinopisja in vrsto knjižnih izdaj.

Iluzorno je pričakovati, da bi se v bližnji prihodnosti stvari lahko bistveno spremenile. Neopopravljiva priložnost je bila zamujena ravno v 40-letnem obdobju, ki je bilo tovrstnim témam izredno naklonjeno, a po drugi strani premalo zrelo in premalo svobodno za drugačne in bolj kompleksne raziskovalne pristope. Nenazadnje se »resna« zgodovina s tem v glavnem ni utegnila ali ni želela ukvarjati, kopica ostalih piscev in ljubiteljskih zgodovinarjev revolucije in upora pa se je v skladu s splošno družbeno klimo (včasih po ukazu, večkrat iz preračunljivosti, pogosto pa v najboljši veri) oklepala pozitivizma črno-belih vzorcev, si zatiskala oči pred vsem, kar je odstopalo od tega poenostavljenega kolorita ter izpuščala vsako morebitno sled, ki bi glorificirane junake socialistične revolucije in delavskega razreda lahko povezala z živimi ljudmi iz krvi in mesa oz. njihovo »zemeljsko« platjo. Pri tem nimamo v mislih le morebitnih »problematičnih« podatkov in osebnostnih značilnosti, ki bi svetel lik junaka lahko kakorkoli zasenčili, temveč tudi povsem pristne značajske lastnosti ter tisto plat njihovega bivanja, ki z njihovim revolucionarnim poslanstvom morda ni bila neposredno povezana, čeprav se je v njem tako ali drugače nujno izražala.

Kot rečeno, so najboljši časi sicer res že zamujeni, a raziskovanje življenja in dela pomembnih »zgodovinskih« osebnosti vendarle ostaja interes zgodovinopisja, ne glede na čas, okolje in družbeno klimo. Tudi zato predstavlja pričujoči tekst oz. objava vira kot neke vrste »prispevek k zgodovini delavskega gibanja« avtorju prispevka svojevrsten brezčasen in vedno aktualen izviv.¹

Revolucija

Zgornje pisanje velja za večino (padlih) slovenskih revolucionarjev, a najočitneje morda prav za Slavka Šlandra, čigar ime je sicer z velikimi črkami zapisano na prvih straneh zgodovine delavskega in revolucionarnega gibanja na Slovenskem. Številni zgodovinski pregledi, enciklopedična gesla in strnjene biografije ga upravičeno označujejo za enega najpomembnejših pa tudi najmarkantnejših štajerskih in slovenskih predvojnih komunistov ter organizatorjev proti-

Slavko Šlander

(fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje)

fašističnega upora, v katerem je med prvimi tudi izgubil življenje.

Rodil se je 20. junija 1909 v Dolenji vasi pri Preboldu² v Savinjski dolini, torej kraju, ki je predvsem zaradi razvite tekstilne industrije ter bližine rudarske Zabukovice, v 30. letih 20. stoletja postal pomembno jedro naprednega in komunističnega gibanja na Štajerskem.

Napredne ideje je pil tako rekoč z materinim mlekom, saj je na njegovo ideološko usmeritev v določeni meri vplival že oče Alojz, vaški krojač,

¹ Pričujoč članek dopolnjuje in nadgrajuje občasna razstava istega avtorja in pod istim naslovom, ki je med 11. 3. in 6. 4. 2003 na ogled v Muzeju novejšje zgodovine Celje.

² V literaturi najdemo različne navedbe rojstnega kraja. Stane Terčak v svojem prispevku, o katerem bomo še govorili, navaja zgolj Prebold, v leksikonu *Narodni heroji Jugoslavije* (II. knjiga, Mladost Beograd, 1975, str. 239) se omenja Št. Pavel pri Preboldu, v *Enciklopediji Slovenije* (št. 13, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 61) pa denimo Dolenja vas pri Žalcu. Te razlike velja pripisati dejstvu, da se je Šlandrova družina pogosto selila. Na to me je opozoril mag. Brane Goropevšek in mi tudi posredoval pravilen podatek, za kar se mu prijazno zahvaljujem.

ki je bil že pred prvo vojno kot krojaški pomočnik na Dunaju član socialdemokratske stranke. Podobno je veljalo tudi za ostale Šlandrove otroke oz. celotno revolucionarno in narodno zavedno Šlandrovo družino, ki je za narodno osvoboditev pozneje tudi plačala pretresljivo visok krvni davek.³

Po končani meščanski šoli v Celju se je v Rogiški Slatini izšolal za zobotehnik. Službo je nastopil v Žalcu, kjer se je aktivno vključil v kulturno in družabno življenje, leta 1932 pa se je skupaj s svojim delodajalcem prestavil v Celje.⁴ Kot aktivist delavskega gibanja je deloval v sindikatih in društvu Svoboda ter bil še istega leta sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije. Novembra 1933 so ga kot sekretarja mestnega komiteja KPJ takratne oblasti aretirale ter ga na znanem celjskem komunističnem procesu aprila 1934 obsodile na tri leta robije.⁵ Prestal jo je v Sremski Mitrovici, na t. i. »komunistični univerzi«, od koder se je vrnil kot prekaljen komunist, še bolj prepričan v svoje revolucionarno poslanstvo. Med letoma 1936 in 1940 je bil sekretar okrožnega komiteja KPJ za Celje, v tem času pa si je na svojem domu uredil tudi zobotehnično delavnico. Organiziral je konferenci KPS aprila 1938 in

decembra 1939⁶, leta 1938 pa je bil za nekaj časa v Ljubljani ponovno zaprt. Februarja 1940 se mu je uspelo izogniti policijski raciji in umakniti v ilegalo. Kot inštruktor KP je deloval v Mariboru, Slovenskih goricah, Ljubljani, Celju in Trbovljah, kjer ga je sredi marca aretirala policija. Po izpustu v začetku aprila 1941 se je kot prostovoljec prijavil v jugoslovansko vojsko, že 12. aprila pa se je udeležil seje dela CK KPS v Trebnjem, na kateri je bil sprejet sklep o organiziranem odporu proti okupatorju. 26. aprila 1941 je postal član CK KPS in bil imenovan za sekretarja Pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Bil je med glavnimi organizatorji upora proti okupatorju, žal pa tudi ena njegovih prvih žrtev.

7. avgusta je namreč Gestapo v Čepičevem stanovanju v Mariboru uspešno izvedel aretacijo dela vodilnih aktivistov mariborskega odporniškega gibanja, med katerimi je bila tudi sekretarka Okrožnega komiteja SKOJ Maribor Slava Klavara.⁷ Prav pri golorokem reševanju slednje, ki se je dogajalo pred hišo, je gestapovcem uspelo zgrabit tudi Šlandra, ki je na sestanek šele prihajal.

³ Poleg najstarejšega Slavka so bili v družini še štirje otroci, dva fanta in dve dekleti. Drugi sin Viljem (Vilko, Vilč) je bil prav tako eden vodilnih savinjskih komunistov v 30. letih 20. stoletja. Skupaj z bratom je bil obsojen na proces leta 1934 ter v mitroviški kaznilnici prebil 2 leti in tri mesece. Konec leta 1936 je bil obsojen že drugič, tokrat na leto in pol zapora. Po ustanovitvi Prve celjske čete je po zajetju Franja Vrunča in poškodbah Petra Stanteta, postal njen drugi komandir ter ob njenem uničenju, 27. 8. 1941 v Zavškovem mlinu v Brezah nad Laškim, tudi padel.

Usoda tretjega sina Franca je še najmanj znana. V predvojnem komunističnem gibanju aktivneje ni bil udeležen, po aprilski vojni pa se je kot vojni ujetnik znašel v Nemčiji. Ko je sredi leta 1942 prejel novico o smrti obeh bratov in matere (ta je umrla leta 1940, oče pa že šest let prej), naj bi se mu omračil um, po začasnem bivanju v umobolnici pa so ga gestapovci leta 1943 umorili.

Zadnja od Šlandrovih je padla najmlajša hči Vera, predvojna skofevka in študentka medicine. Leta 1943 je partizanski štab pod Tolstim vrhom na Dobrovljah napadla nemška policijska skupina. Ob Veri je takrat padel tudi pravnik Dušan Kraigher - Jug, predvojni celjski komunist in Slavkov prijatelj ter sodelavec.

Najstarejša Šlandrova hči Marija (Mica) je edina izmed Šlandrovih otrok vojno preživela. Kot predvojna komunistka je bila leta 1940 zaprta v celjskem Starem piskeru, od leta 1942 pa je bila v partizanih, med drugim tudi kot komisarka bataljona Tomšičeve brigade. Po vojni je (žena Mihe Marinka) zavzemala pomembno mesto v partijski nomenklaturi. Fran Roš, Šlandrova družina, Celjski zbornik 1969–70, Celje 1970, str. 371–375.

⁴ Prim: Narodni heroj Slavko Šlander, Žepni časopis Šlandrova zadruga, List kmetijske obdelovalne zadruge Slavka Šlandra, Vrbje pri Žalcu, 15. 3. 1947, št. 1; avtor prispevka Jože Borštnar.

⁵ Med tretjim in šestim aprilom 1934 je pred velikim senatom okrožnega sodišča v Celju potekala razprava proti 22 osebam, obtoženim komunistične propagande, znana tudi kot Celjski komunistični proces. Sodbo so razglasili 9. aprila. Osemnajst obtožencev je bilo obsojenih na različne zaporne kazni, štirje pa so bili oproščeni. Najtežje so bili kaznovani Slavko Šlander, Branko Diehl in Anton Rader, ki so bili za tri leta poslani na robijo v Sremsko Mitrovico. Obsodba jim je očitala, da so »...organizirali krajevne edinice tajne komunistične stranke Jugoslavije ter pristopili k tej stranki kot člani, s čimer so organizirali in pristopili k društvu, ki ima za namen propagando komunizma ter terorizem ter nelegalno prilastitev oblasti ...« Prav tako naj bi leta 1932 in 1933 razširjali letake in »novine«, »... vsebina kojih letakov in novin meri na to, da se ljudstvo naščuva zoper državna oblastva in da se ogrozi javni mir ter spravi v nevarnost javni red, s čimer so istočasno vršili pismo propagando, da je treba izpremeniti politični in socialni red v državi z zločinstvom, nasiljem in terorizmom ...«. Nova doba, 9. 4. 1934; Prepis razsodbe, Arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje, fascikel 37, mapa III. A.

Junija istega leta je sledil nov proces proti celjskim komunistom, na katerem je bil med drugimi obsojen tudi poznejši partizanski komandant Peter Stante - Skala. Nova doba, 27. 6. 1934.

⁶ Več o tem in nasploh o takratnem delovanju celjskih in savinjskih komunistov, katerih vodilna osebnost je bil Šlander, glej v: Emil Lajh, Nekaj značilnosti iz revolucionarnega delavskega gibanja v Celju v obdobju druge konference KPS v Joštovem mlinu, Celjski zbornik 1977–1981, Celje 1981, str. 203–221.

jal in bi se sicer aretaciji najverjetneje lahko izognil. Pri njem so našli legitimacijo z imenom Franz Weber⁸ in kljub zasliševanju in mučenju v graških zaporih jim njegovega pravega imena ni uspelo izvedeti.

12. avgusta so ga skupaj s Klavoro iz Gradca pripeljali nazaj v Maribor, kjer sta bila skupaj s še sedmimi člani odporniškega gibanja (med njimi je bil tudi Šlandrov dolgoletni sodelavec, prvi komandir Celjske čete, Franjo Vrunč - Buzdo) 24. avgusta ustreljena. Na razglasu streljanja je bil še vedno naveden pod imenom Franz Weber, isto ime pa je vodstvo osvobodilnega gibanja objavilo tudi v Slovenskem poročevalcu.

Med prvimi Slovenci je bil že 25. oktobra 1943 proglašen za narodnega heroja, njegovo ime pa je avgusta istega leta dobila tudi prva na Štajerskem ustanovljena partizanska brigada, 6. SNOUB Slavko Šlander.

Ljubezen

Da sta se Slavko Šlander in Dana Ročnikova sploh srečala in spoznala, je najbrž treba pripisati zanimivemu naključju. Ko je Slavko v zgodnjih tridesetih letih najel sobo pri Tereziji Lešničar v Celju, je pri njej stanovala tudi njena mlada nečakinja Dana. Rojena je bila sicer leta 1914 pri Mali Nedelji v Slovenskih Goricah kot nezakonska hči Pepike Gregorič. Še kot otrok se je preselila v Celje k teti, ki takrat še ni imela lastnih otrok ter tam odraščala, obiskovala trgovsko šolo in se po zaključku tam tudi zaposlila. Življenje v Celju je bilo primernejše tudi zato, ker se je v drugi polovici tridesetih let večkrat tedensko vozila v Ljubljano, kjer je na Konservatoriju študirala solopetje. Študij ji je finančno omogočila renta, ki jo je prejemale kot dediščino po umrlem očetu, nekaj časa pa je v Ljubljani (v Mladiki) kot študentka tudi živela.⁹

Bližina, v kateri sta se znašla simpatično, razgledano, energično in živahno dekle¹⁰ ter šarmanten¹¹ in skrivnosten mladenič kot kaže ni mogla ostati brez posledic. Bivanje pod isto streho se je očitno kmalu spremenilo v simpatijo oziroma ljubezen, ki je kljub težkim preizkušnjam trajala vse do Slavkove tragične smrti. Nanjo je seveda usodno vplivalo Šlandrovo revolucionarno, pollegalno življenje, ki pa Dane ni odbilo. Nasprotno, v veliki meri se je vanj tudi sama vključila, pomagala Slavku, zanj opravljala različne, predvsem kurirske posle in v času, ko je bil zaprt (kar bomo videli iz pisem), predstavljala njegovo najtrdnjšo vez s svobodo in tovariši.¹²

Pisma

O njunem odnosu na najbolj neposreden način pričajo pisma, ki jih je Slavko pošiljal Dani med letoma 1932 in 1940, mnoga izmed njih tudi iz zaporov. Pisma, namenjena ljubljeni osebi so že sama po sebi nedvomno eden najbolj iskrenih in intimnih zapisov, kar jih je dano in omogočeno človeku. Še posebej, če njihovo sporočilo ni namenjeno širši javnosti in če jih piše človek, razpet med vsakdanje tegobe, strahove, upe, pričakovanja in čustva na eni ter prepričanja v svoje družbeno poslanstvo na drugi strani. Tudi zato je njihova vsebina tako pestra, čeprav bomo v njej težka našli karkoli epohalnega ali morda celo žgečkljivega. Deli posameznih pisem bodo bralcu najbrž tudi dolgočasni, saj zadevajo za današnji, pa tudi takratni širši vidik, povsem vsakodneвне, celo banalne reči. Tudi »zgodovinskih« stavkov in gesel ne najdemo v njih. Upoštevati je treba, da so bila vsa pisma iz zapora cenzurirana in da bi že vsak najmanjši pamfletistični poskus močno otežil, če že ne povsem onemogočil nadaljnjo korespondenco, povrh vsega pa je Šlander očitno zelo dobro ločeval med osebno-izpovednim razmišljanjem in agitacijo, ki bi bila v pismih Dani povsem odveč.

⁷ Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj, Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*, MNO Maribor 1997, str. 189–191.

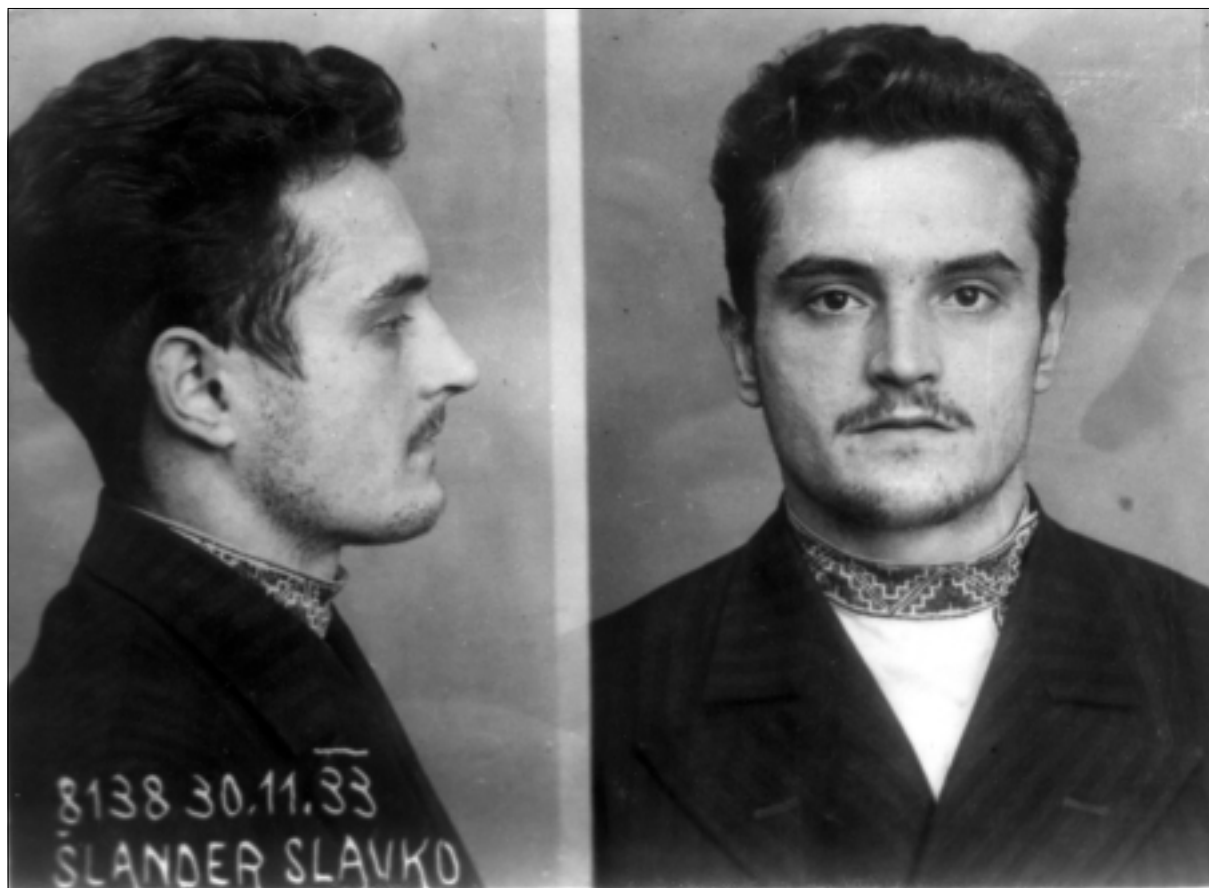
⁸ Legitimacija se je glasila na ime Franza Webra, gozdarja iz Škofje vasi, priskrbel pa mu jo je Stane Žagar, ki je bil takrat uslužbenec občine Škofja vas.

⁹ Oče Simon Ročnik iz Zavodenj pri Šoštanju je bil lastnik mlina in gostilne, po poklicu pa orožnik. Leta 1924 se je pri zdrsu s poledenele brvi smrtno ponesrečil. Podatke iz osebnega in profesionalnega življenja Dane Ročnikove je zbral in posredoval njen sin g. Iztok Holz, za kar se mu ob tej priložnosti iskreno zahvaljujem. Prav tako gre zahvala tudi ge. Ivici Fišer, ki je zaslužna za kontakt in sodelovanje.

¹⁰ V družinskem izročilu je ohranjena njena pripoved o dogodku iz ljubljanskega, študijskega obdobja. Nekeč naj bi se s kolesom odpeljala na ples iz Ljubljane v Celje, tam celo noč preplesala in se zjutraj zopet s kolesom vrnila v Ljubljano.

¹¹ Kljub svoji nizki rasti je Šlander veljal za zelo privlačnega moškega. Po ustnih virih in izročilu je bil vedno elegantno oblečen (nenazadnje je bil krojačev sin), urejen ter zelo komunikativen in prijazen. Tudi zato so mlada dekleta pogosto brez pravih razlogov rada hodila na pregled zob v njegovo zobotehnično ordinacijo.

¹² Dana Ročnik, *Moji spomini na ilegalno delo v Celju*, Arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje, fascikel 37, mapa III; Večer, 30. 1. 1984 (Šlandrova sodelavka - ob 70-letnici Dane Ročnikove).

*Iz policijske kartoteke, 1933
(fototeka Muzeja noveše zgodovine Celje)*

Sprememba družbenega sistema oz. komunistična revolucija je Šlandru gotovo pomenila največ in praktično vse druge stvari so se morale temu cilju in boju zanj podrediti. A vendarle so življenje mladega in inteligentnega moškega s širokim obzorjem, kot je bil Šlander, zapolnjevale tudi druge, morda bolj posvetne, a nič manj pomembne zadeve. Potrebno je bilo delati, se izobraževati, družiti in zabavati. Potrebno je bilo tudi nekoga imeti rad.

In ker ravno Šlandrova pisma Ročnikovi na najpreprostejši in najpristnejši način odkrivajo prav to večplastnost in širino, jih na tem mestu prvič objavljamo v celoti¹³ in v kronološkem zaporedju ter brez kakršnihkoli slovničnih ali drugih popravkov. Glede na doslej zapisano in gle-

de na posamično sprotno pojasnjevanje zgodovinskega ozadja, pisem najbrž ni potrebno dodatno razlagati, še manj analizirati in vrednotiti. Marsikaj zapisanega ne moremo umestiti v širši kontekst, še posebej, ker razpolagamo zgolj s Šlandrovo korespondenco, pa še to nepopolno. Pisma, ki jih je Ročnikova pisala njemu, bi najbrž v marsičem dodatno osvetlila ozadje nekaterih njegovih besed in razmišljanj. Žal se niso ohranila in marsikaj bo za vselej ostalo samo njuna skrivnost. Kar je po svoje tudi prav.

Za osvetlitev Slavka Šlandra kot revolucionarja, patriota, tovariša in ljubimca, predvsem pa človeka, povsem zadoščajo že besede, ki jih je pred več kot šestdesetimi leti pisal sam.

¹³ Šlandrova pisma je skupaj še z nekaterimi Ročnikova leta 1965 podarila Muzeju revolucije Celje. Kmalu zatem so bili nekateri odlomki iz njih tudi prvič objavljeni. Avtor prispevka Stane Terčak je sicer v uvodu izpostavil potrebo po celostni monografiji o Šlandru, obenem pa dodal, da »iz skromnih fragmentov njegove za-

puščine, ki so se ohranili, sije lik velikega človeka-humanista, zato objavljamo iz nje tiste odlomke, ki z vso življenjsko pristnostjo pričajo o njem kot osebnosti, izpuščamo pa vse, kar je čisto zasebnega značaja.« Stane Terčak, *Iz zapuščine narodnega heroja Slavka Šlandra*, Celjski zbornik 1965, str. 15–23.

»Zaklinjam se jaz, da za Tvojo čast dam desnico v ogenj.«

Prvi ohranjen dokaz korespondence med Slavkom in Dana sega v december 1931, ko Dana prejme Slavkovo božično razglednico, že slab mesec zatem pa kratko pisemce. Dana je takrat obiskovala drugi letnik državne trgovske šole, pisemce pa daje slutiti, da bo njun odnos le stežka ostal zgolj na prijateljski ravni. Očitno pomeni leto 1932 začetek njunega ljubezenskega razmerja, ki, kot rečeno, traja vse do njegove smrti.

1. pismo, 18. I. 1932

Ne vem, Dana, kaj Te je naenkrat tako razžalostilo; rečem Ti samo to, da jaz ničesar ne vem in ničesar ne verujem. Zaklinjam se jaz, da za Tvojo čast dam desnico v ogenj. Pozdravljam Te lepo!

Slavko

2. pismo, Celje, 8. XII. 1932

Dana,

Mislim, da je Tvoje pismo, ki si mi ga pred dolгим časom napisala, najbrž izliv trenutnega razburjenja, zato sem rajši malo počakal in upam, da se je Tvoja huda in neobičajna jeza med tem že precej ohladila. Ali razumeš, da mi tudi ni tako prekleto vseeno če bi se takrat ko prideš v Celje morda niti ne pogledala. Upam, da si v tem trenutku, ko tole čitaš malo boljše volje in si boš dala vsaj nekaj dopovedati, kajti jaz ugotavljam in sem tudi prepričan, da boš zaman priznala to, da so Tvoji očitki precej neutemeljeni. Vem, da ženske morda uživajo nad tistim ne-prestanim dokazovanjem različnih čustev in različnih malenkostih, mimo katerih človek navadno gre mimo, ne da bi mnogo govoril. Morda Te je razsrdilo, ker na eno Tvojih prejšnjih pisem, kjer mi pišeš o nekom, ki Ti dvori, nisem v svojem pismu nič reagiral? To sem Ti že večkrat povedal, da nimam prav nič proti temu če si izbereš koga drugega, ker jaz sam se dobro zavedam, da Te ne zadovoljujem in Te tudi v bodočnosti ne bi mogel. Dana, glej ni to morda mržnja ali pomanjkanje simpatije z moje strani, ne, celo nasprotno, jaz te ljubim in Te bom ljubil tudi v bodoče, pa makar si izbereš deset drugih, tudi če z njimi živiš, ali tudi če se poročiš. Je to posebne sorte reč, ali jaz ne morem zato. Razumeš, ljubil Te bom kot žensko, ne kot otroka ali prijateljico. Tistega malomeščanskega idealiziranja in kisanja pa jaz ne maram. Še to me jezi, da sem zdaj-

le tako sentimental in brundam takele stvari, ki so pravzaprav ostanek tistih romantičnih časov in neskončnega besedičenja.

Se še spominjaš, kaj sva se pogovarjala takrat, ko sva zadnjikrat sedela v parku? Zato pravim: pogum! Korakaj skozi življenje z dvignjeno glavo, ker Ti si človek zato, si mlada, polna moči in zdravja. Ne posnemaj mene, ki hodim po tej dolini kakor izgnanec z iztrgano dušo. Da Ti po pravici povem, jaz moram nekaj ukreniti, pa naj bo karkoli. Zdi se mi, da sem kakor tisti popotnik, ki je slutil v daljavi čudežno dolino vstajenja in se napotil v tisto smer, romal naravnost čez gore in doline in ko je bil že blizu je obtičal nekje v močvirju. Vidiš, moja skrb je, da se izkopljem iz tega prokletega blata in po vstajenju bom morda šele lahko ves pri tebi. Ne pišem tega kar tako, ampak Te prosim, da preudariš po svoje in razsodiš tako, da bo za Tebe prav. Besede in fantazije so včasih lepe, življenje samo pa je največkrat zelo umazana reč. Če se Ti studi in če se bojiš, ostani tam, kjer si. Popotovanje nima vedno veselega konca in ni za vsakega človeka. Zato mi sporoči Ti kako misliš, ker jaz se v tem slučaju uklanjam tvoji volji.

V Ljubljano letos najbrž ne bom prišel, upam pa, da se za božič v Celju vidiva in se pogovoriva kaj več. Potem pa naj bo kakor hoče.

Te poljublja

Tvoj Slavko

3. pismo, Celje, 15. IV. 1933¹⁴

To malenkost Ti pošilja za spomin

Tvoj
Slavko

»Človek polagoma preneha biti človek in postane stroj. Zato pravim: k vragu romantika, žvela tehnika.«

V popolnoma novem položaju se Slavko in Dana znajdeti pa Šlandrovi aretaciji in obsodbi, ki ga od izvoljenke loči za dolga tri leta. Morda so ravno pisma iz tega obdobja, pisana iz za poročniških rešetk, po svoje najlepša in najzanimivejša.

¹⁴ V pismu ji je očitno nekaj poslal. Morda svojo fotografijo?

4. pismo, Celje, 6. III. 1934
(iz preiskovalnega zapora v Starem piskru)

Moja draga!

Tvojega povabila seveda ne morem kar takole sprejeti, vkljub temu, da nimam sedaj nobenih posebno »važnih opravkov«. No, sicer Ti pa tudi nič kaj rad ne verujem, da se tako sama izpreha-jaš zdaj ko so zunaj že lepi predpomladni večeri. Saj si vendar mlada! Zdaj je čas, da uživaš življenje - seveda tako da je prav. Dana, zaradi mene lahko delaš kar hočeš in jaz nikakor ne maram, da bi mi lahko kedaj očitala, da sem ti hodil na pot. To prav dobro veš, da jaz nisem poseben vitez ljubezni in se z menoj ne izplača posebej ukvarjati. In kaj šele bo, kadar se povrnem?

Na to življenje sem se nepričakovano dobro navadil. Saj pa že tudi teče četrti mesec, odkar sem tukaj. Zdaj imam priliko, da marsikaj pogrun- tam, kar mi v tistem življenju, ki brzi s filmsko naglico, ni bilo mogoče. Za tem zidovljem ima človek troje na izbiri: da crkne od obupa, da sčasoma postane iz nekriminalca res pravi kriminalni tip, ki je potem, ko se vrne v življenje, večna nadloga za človeško družbo, in tretje: da prekuje svoj značaj. Bomo videli kako še bo. Celica. Odprtina v zidu, visoko nad glavo, zavarovana z železnimi drogovi: pet navpik in dva počez, in preko vsega še rešetka- to je okno. Če človek spleza gor in pogleda ven, se nudi čudovit razgled. Spodaj je dvorišče z veliko elipso na sredi, ki so jo izteptale noge tisočev, ki so bili gostje te hiše: razbojniki, vlomilci, tatovi, komunisti. Tudi strehe se vidijo in košček gledališča. In vse je razdeljeno na majčke- ne šesterokotnike. Tako gledajo v svet nekatere žuželke, zdi se mi, da menda metulji. Vse je sestavljeno iz šesterokotnikov- hiše, nebo in oblaki na njem. In če naenkrat pogledam drugam, v golo steno, imam še vedno tisto proketo mrežo v očeh, še vedno trepečejo pred očmi tisti šesterokotniki. Zato rajši ne zijam ven. Dobro je to, da se od tukaj pomlad ne bo videla. Včasih bo morda prišlo nekaj kakor iz daljave: šum mladega zelenja, vonj cvetja, veselo kričanje otrok na nekem dvorišču, šepet zaljubljenih mladih ljudi- prišlo bo in bo zopet ugasnilo, odšlo. In vse bo dobro. Pri tem se živci izpreminjajo v žice, neupogljive, jeklene žice. Človek polagoma preneha biti človek in postane stroj. Zato pravim: k vragu romantika, žive- la tehnika.

Včasih sem mislil, kako sem pokvarjen človek, da sem že vse izkusil in doživel, kar se pač na

svetu da, pa vidim, da je vse skupaj malenkost. Če poslušam izpovedi ljudi, v katerih družbi sem sedaj, se mi odpira kar nov svet, nelep, blo- den in nesrečen. Gola dejstva, npr.: ta in ta je to storil, so suhoparna in jih je v rubrikah meščan- skih časopisov toliko, da je že človeku kar slabo. Treba je pogledati malo globlje, preštudirati vse vzroke, poslušati človeka tedaj, ko izpoveduje najbolj skrite stvari, kadar je obsojen na samoto in misli, da mora govoriti. Vse jasnejša mi je se- daj slika današnje morale, prava itd.

V tem času sem prečital že mnogo knjig, slabih in dobrih in to res temeljito. Knjige so mi pol živ- ljenja, iz njih mi odseva svet, kakršen je in ni, ka- kršen bi moral biti pa ne bo in bo. Mnogo knjig, mnogo ljudi- mnogo laži in mnogo resnice. Ven- dar pa največ velja to, kar človek občuti na lastni koži. Je to tudi lahko palica. Ali eno prepričanje je sveto v meni, in to je, da ima vsaka palica dva konca. Tudi drugi konec bo enkrat zamahnil. V čigavih rokah in po kom, to ni težko uganiti.

Mislim, da bomo kmalu sojeni. Res težko že ča- kam na to, kajti potem bo konec negotovosti in te- ga čakanja. Zanimivo je namreč, da je preiskoval- ni zapor samo večno čakanje: zjutraj čaka človek na prežgano juho, potem na sprehod, na pošto, ci- garete, obisk itd. in končno še na sodbo. Vse gre kakor drugi hočejo, in to stanje ni nič kaj prijetno. Potem pa vse izpolnjeno samo s pričakovanjem ti- stega dne, ko bo zasijala svoboda in bom lahko na- pravil tudi več kakor deset korakov po svoji volji. Absolutne svobode pa itak ni pod soncem.

Za pisemce se Ti iskreno zahvaljujem in za knjige, ki sem jih že prečital tudi. Poslal jih bom v pisarno. Če še lahko dobiš Kozakovo »Celico« in Seliškarjev »Nasedli brod«, bi Ti bil zelo hvale- žen. Kake druge želje pa zaenkrat nimam. Vem, da Ti je morda neprijetno, ker imaš stalno sitno- sti z menoj, vendar ti zagotavljam, da bo po ob- sodbi mir.

Za vse usluge, ki si mi jih storila Ti bom ostal vedno hvaležen in tudi upam, da bo še prišel čas ko se ti bom oddolžil.

Mogoče me bodo v kratkem gnali k zobozdrav- niku, če bom dobil zato potrebno dovoljenje. Sem radoveden kako zunaj izgleda.

Oglasi se še kaj!

Mnogo lepih pozdravov

Slavko

*Slavko in Dana na Mrzlici, 1937
(fototeka Muzeja novejše zgodovine Celje)*

*Mrzlica, 1. maj 1939
Z leve proti desni: Dana Ročnik, Slavko Šlander, Mica Šlander, Franjo Vrunč
(fototeka Muzeja novejše zgodovine Celje)*

*Slavko, Dana in Milan Apih na Mrzlici
(fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje)*

*Slavko Šlander
(fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje)*

5. pismo, Sremska Mitrovica, 10. XI. 1935

Draga Dana!

Predvsem najlepša hvala za tvoje prijazno pismo, ki sem se ga res zelo razveselil, istotako tudi za kartico z doma gđ. Emice in za ono, ki si mi jo pisala iz Zavodnjega. Pred par dnevi sem dobil tudi cel kup razglednic, ki si mi jih poslala v toku celega leta; tudi tista z Okrešlja je med njimi. Iz vsega tega sklepam, da si se vendarle včasih spomnila na mene. Jaz bi ti sicer pogosteje pisal, saj zdaj imam čas in ni več tako kot je včasih bilo, vendar pa imam pravico pisati samo vsakih 14 dni in moram vsaj vsak mesec pisati domov, saj veš da domače tudi skrbi kako in kaj je z menoj. Zato ti bom poskusil pisati vsaj po eno pismo na mesec - seveda če v tem pogledu ne bodo zopet nastopile kake izpremembe. Ne vem zakaj se je Pičo tako izoliral. Ali ti je kaj več znano o njem. Sicer pa k temu pismu prilagam tudi eno za njega in te prosim če ti je mogoče, da ga daš v drugo kuverto in mu ga odpošlješ.

Veseli me, da ti dobro živiš. V Ljubljani mora zdaj biti gotovo zelo prijetno; želim si, da bi te zopet enkrat obiskal tako kakor takrat, ko si še bila v Mladiki. Vidim, da se dobro prebijaš skozi življenje, da se tudi pridno učiš, samo ni mi čisto jasno kakšne načrte imaš za bodočnost, seveda, če jih sploh imaš. Saj zdaj bi se gotovo že lahko uveljavljala na vseh poljih, ki so danes odprta za žensko. Zdaj prihaja zima, čas za smučanje. Ali se boš smučala? Tukaj pri nas se nekaterim, predvsem Slovencem, silno toži po tem športu. To je v prvi vrsti Branko in Koželj, pa tudi naša bivša mariborska »sokolska prvaka« Apih in Vrunč se včasih spomnita na lepe zimske dneve v planinah. Tako pa lahko gledamo vesele obraze znanih smučarjev samo na slikah, ki so jih nekateri tovariši dobili od svojcev in prijateljev. Slike, ki si jih zadnjič obljubila, vsekakor lahko pošlješ, kar me bo seveda zelo razveselilo. Kadar pridem na vrsto, se bom tudi jaz dal fotografirati in Ti bom poslal sliko. Se boš začudila, ko me boš videla v tej uniformi. No zdaj še nekako gre, ko smo prišli, smo bili pa tako oblečeni, da smo izgledali kakor berači. Moram ti reči, da so v poletnem času opanke zelo važen sestavni del naše opreme, v kateri izgledamo kakor kakšni čiče tam doli v Makedoniji.

Koželj je pred kratkim imel obisk in je še sedaj ves srečen. Na zunaj je tak medved, sentimentalni je pa tako, da je kar čudno. Dražimo ga, da

trpi na kronični zaljubljenosti, no izgleda pa tudi, da je na drugi strani ravno tako. Je res že skrajni čas, da pride domov. Sicer pa nam vsem skupaj ne bi škodovalo. Neprestano nam nekateri obljubljajo nekakšno amnestijo, tako da že res ne vem, kaj bo iz tega. Izgleda, da bo pač ostalo pri tem. Tukaj je tako, da lahko prej kaj zraven dobiš, kot je bilo npr. lansko leto, ko je okrog dvajset tovarišev dobilo še vsak po dve leti robije. Enega imamo npr., ki je prišel sem s 4 leti robije in je pozneje tukaj bil še štirikrat obsojen, tako, da ima zdaj vsega skupaj 15 let. Pa je kar dobre volje; pa še tisti hrvatski nacionalisti, ki imajo po 20 let in dosmrtno robije, kar nekam voljno prenašajo svoja bremena in upajo na boljše čase. Zato mislim da bomo tudi ostali pač morali še malo potrpeti, saj bomo končno vse to tudi bogato poplačali.

Če mi boš še kaj pisala, mi poskusi orisati sedanje razmere v Celju, kako je kaj z raznimi znanimi ljudmi, piši kaj o ljudeh, s katerimi se družiš, i.t.d. pa pozdravi tvoje domače (ali teta ve, da si dopisujeva?), Jankota, gđ. Milko, Emico, Križaničevo., Delejo in vse druge!

Mnogo najsrčnejših pozdravov

Tvoj Slavko

6. pismo, Sremska Mitrovica, 26. IV. 36.

Draga Dana!

Ne smeš misliti, da sem pozabil na tebe, kar bi mogoče lahko sklepala iz tega, ker se ti toliko časa nisem oglasil, kljub temu, da si se mi pred tem že nekolikokrat javila. Veš, moral sem dvakrat zaporedoma pisati domov, o čemu si se najbrž prepričala, ko si bila v Savinjski dolini. Nisi mi sicer še nič pisala, kako je takrat bilo, vendar pa iz poslanih kartice sklepam, da se vas je zbrala precejšnja družba; ni izključeno, da ste celo malo polumpali. Zelo bi me zanimalo, kakšni so kaj bili tvoji vtisi iz tega izleta, kako se ti dopade kraj, ljudje itd. Na tej in na kartici iz Šm. gore vidim tudi (Fčev)podpis. Če se ne motim je to sin železničarja iz Celja; če je to tisti, ga lepo pozdravi in mu reci, da pozdravljam tudi njegovega očeta, s katerim sva stara znanca, fejš možakar je.

Tvoja pisma iz leta 34., ki si mi jih pred kratkim poslala so mi mnogo razodela. Takrat ko so se za mano zaprla vrata mariborske samotne celice, ob tistih lepih majskih in junijskih dnevih

in večerih, ki pa so zame, in za vse nas bili tako mrzli in neprijazni, ko sem iz dneva v dan delal rekapitulacijo vsega mojega dosedanjega življenja in snoval načrte za bodočnost, sem se v mislih neštetokrat ustavil pri tebi. Mislil sem pa, da si ti mnogo lažje prešla preko vsega, posebno še zato, ker zadnje čase pač nisem bil nič kaj preveč prijazen s teboj. Vem, da si mi oprostila, posebno zato, ker si se prepričala, da sem imel mnogo raznih skrbi in nadlog. Zdaj vidim, da si se me tudi ti tako pogosto, morda prevečkrat spominjala. No, zdaj sem prestal tiste dni, ob katerih bi mi ta zavest bila najdražja, saj veš, človek je v samoti pač nekoliko drugače razporejen; zdaj pa se že ne ustavljam več toliko na preteklosti in mnogo več mislim na bodočnost. In vsak dan bolj sem prepričan, da bo ta bodočnost še lepa in svetla——— (izbrisano, najbrž cenzura, op. TK.).

Tvojih pisem se vedno veselim. Če bi ti sam lahko pogosteje pisal, sem prepričan, da bi se tudi ti večkrat oglašala. Zdaj pride maj- ali se spominjaš pevske vaje v maju pred petimi leti. In 3. junija? Čudovito hitro so minula ta leta. Seveda zadnja tri leta lahko mirno odštejemo, saj to je čas, ki nikakor ne spada v ta okvir; čeprav je na drugi strani tako bogat na svojevrstnih dogodkih, ki pa imajo svojo vrednost samo za onega, ki je že sam poskusil ta način življenja, kajti na zunaj je to vse skupaj zelo nezanimivo in prazno. Romantika tukaj seveda ne prihaja v poštev. Sicer pa je danes življenje sploh, pa naj si bo v kakršnikoli cveteči pomladi, ali na kakršnem koli mestu tam zunaj, ali pa med zidovi in ograjami taborišč in kazamatov vse prej kot romantično. Za človeka, ki ve kaj hoče, je povsod lepo takrat, kadar ve, da je pošteno opravil svojo dolžnost. Takrat je tudi smrt lepa. Seveda, lepše je življenje, življenje v vsakodnevni borbi in skupaj z dragim človekom.

Pred par dnevi mi je pisal brat. Tebe je zelo pohvalil, kar me seveda prav veseli. Samo, da se ne prevzameš- da se malo pošalim. Oglašil se mi je tudi naš trboveljski poet, seveda zelo na kratko in še bolj poetično, tako, da res ne vem pri čem sem, še manj pa pri čem je sam. Bomo šele videli. Prihodnjič bom poskusil napisati kaj za Alfonza, upam, da to pot ne bo zastoj, tako kakor zadnjič, ko pismo ni prišlo na pravi naslov in napravilo najkrajšo pot, ki je sploh mogoča.

Najlepša hvala tudi za poslanih Din 170.-! Piši še kaj, jaz pa se bom zopet zglasil koncem mese-

ca maja, ker prej pač ne morem. Pozdravi vse, ki jih sicer pozdravljam!

Poljublja Te

Slavko

7. pismo, Sremska Mitrovica, 10. VII. 36

Draga Dana!

Sinoči je bilo dve leti od takrat, ko smo se na poti iz Maribora sem baš ob prvem večernem mraku vozili skozi Celje in dalje proti Laškem in Zidanem mostu. Uklenjeni na rokah in privezani za nogo klopi v vagonu- kakor psi. In ko smo zagledali Savinjo in pot ob Savinji, tam od mosta dalje, znane griče na vsaki strani in vse tiste lepe kraje ob poti proti Laškem, nam je vkljub našemu položaju bilo nekako prijetno. Želel sem si takrat, da bi te tam kje zagledal in da bi te še enkrat pozdravil. No seveda, od vsega tega je ostal le lep spomin za to trdo realnost. In da ti po pravici povem, vedno redkeje mislim na lepe stvari tam zunaj, tako da se mi zdi, da sem kar nekako nenormalno ravnodušen napram dejstvu, da bom čez dobre štiri mesece že zunaj. Sicer se pa zadnje čase sploh zelo slabo počutim – fizično in duševno. Tudi se nisem nikakor mogel pripraviti do tega, da bi ti pisal, čeprav sem deloma imel možnost. Nisem ti pa hotel pisati v takem suhoparnem tonu, ker vem da tega ne maraš. Medtem sem pa dobil od tebe že toliko pošte, pisma, razglednice- tudi ono z Golice- včeraj pa še slike, zato sem se moral oglašiti. Vendar danes bolj nakratko. Prihodnje pismo dobim petnajste- ga, imam namreč neko idejo in če bom takrat dobre volje, jo bom spravil na papir. Gre namreč za nekaj kar se tiče bodočnosti. Za danes še nisem dovolj premislil. Za slike se ti lepo zahvaljujem. Lepa je ona iz parka, posebno ti si videti dobro razporejena. O drugi pa ne vem kaj bi dejal; nekam tuje mi je to- mogoče zato ker gledam iz te trenutne perspektive. Ferdič se je zelo izpremenil in ga ne bi spoznal. Odgovori mi, če je ti- sti, ki zadaj stoji Pičo, ker je to predmet spora med menoj in Brankom! Zdajle ob počitnicah se boš gotovo dobro imela; samo res pazi, da si ozdraviš grlo, kajti sicer bo nesreča.- Starega Ferdiča lepo pozdravi; ob priliki bom napisal za njega košček pisma. Danes prilagam temule tvojemu pismu polovico za Mirka in te prosim, izroči to gđc. Milki za njega, ker mu jaz ne vem naslova! Pozdravi vse prijatelje, posebno pa Pičota in Rekarja! Tebi pa mnogo poljubov

tvoj Slavko

»Priznam ti, da v svojem življenju še nisem mislil toliko na tebe kot zadnje tri dni. Na robiji so bili taki momenti seveda tudi zelo pogosti, vendar so bili le momenti ali pa bežne sanje. Zdaj pa neprestano, koder hodim, karkoli delam; prav tako pa se tudi v nočeh vse moje sanje vračajo k tebi.«

Po vrnitvi iz Sremske Mitrovice si je Šlander na družinskem domu v Latkovi vasi opremil zobotehnično ordinacijo, ki je zaradi nizkih cen, dobrega dela pa tudi Slavkovega osebnega šarma postala precej priljubljena in obiskana. Ordinacija sicer ni bila uradno registrirana in je delovala »na črno«, a ker so bili med njegovimi strankami tudi lokalni žandarji in uradniki, je bil njen lastnik navadno pravočasno posvarjen pred raznimi kontrolami in inšpekcijami. Šlander se je ob tem nemudoma ponovno vključil v revolucionarno delo, k organizaciji partijske mreže in razvoju ljudskofrontnega gibanja. Zaradi tega je bil ves čas pod policijskim nadzorom, pogosto se je bil prisiljen umakniti v ilegalo, leta 1938 pa je bil za krajši čas ponovno zaprt. A vendarle lahko na podlagi ohranjenih pisem to obdobje, ki traja do dokončnega Šlandrovega odhoda v ilegalo leta 1940, označimo za nekako najmirnejše ter v odnosu med Slavkom in Dano tudi najaktivnejše. Pogosta srečanja, skupaj preživeti trenutki ter izleti v planine¹⁵ so v njuno življenje vnesli nove kvalitete in ga vsaj na trenutke približali nekemu »običajnemu« odnosu dveh mladih zaljubljenih ljudi.

8. pismo, Sv. Pavel, 14. II. 37

Draga Dana!

Vlak sem nocoj še nekako dobil, tako da sem srečno prirajžal domov, seveda na moje največje veselje, kajti če ne bi bil prišel, bi ga zelo polomil. Končno sem pa tudi že potreben spanja, saj veš, da se človek doma najboljše naspi.

¹⁵ Poleg kolesarjenja, pozimi pa smučanja, so bili med takratno mladino nad vse priljubljeni izleti v planine, ki so jih komunisti uspešno združevali tudi s političnim delom in agitacijo. Popularni so bili članski izleti celiške »Vzajemnosti« na Šmohor in še posebej na Mrzlico, kamor se je Šlandrov krog praviloma odpravljal tudi vsakega 1. maja.

Prav si imela, ko si nocoj rekla, da sem nekaj razmišljen. Res sem mislil nekaj čisto drugega, ko sem sedel tam gori v sobi. Zdi se mi celo, da nisem delal baš najboljšega vtisa, potem sem pa celo tako čudno pobegnil od vas. Tudi od tebe sem se kar tako nekako nakratko poslovil in mislim, da bi imela skoraj prav, če bi bila užaljena. No, jutri bom pa bolj urejen, saj veš, da sem se danes oglasil kar tako slučajno in če ne bi bilo tistega spora, bi me sploh ne bilo k vam, vkljub temu, da sem bil v Celju.

Jutri me lahko počakaš takole od 5-7 enkrat doma, bova potem šla skupaj na proslavo. Ali bi šel še kdo od vaših? Saj to je stvar, ki se vrši v okviru Ljudske univerze!

Torej še enkrat Dana, oprosti mi moje današnje obnašanje, jutri pa na prijetno svidenje!

Mnogo poljubov

Tvoj Slavko

P.s.

Še nekaj: Včeraj sem govoril z nekim tukajšnjim vinskim trgovcem (Randl se piše). Ti si mi namreč pred kratkim rekla, da imate doma neki jabolčnik za prodati. Ta mož se bo v kratkem mudil pri Mali Nedelji, pa bi ga kupil. Oglasil se bo prej pri vas v Celju. Samo pazite, da vas kaj ne ogoljufa! On bi namreč rad bolj po ceni, vendar sem mu rekel, da je jabolčnik zelo dober. Ni pa neki falot- za kar se pogodi, to tudi plača. Pogledajte kako in kaj.!

9. pismo, Sv. P. 18. II. 37.

Dana!

Danes sem bil precej zaposlen; letal sem okrog in si pripravljaj vse kar potrebujem za delo. Bil sem tudi v Žalcu, kjer sem to in ono nakupil in sem pri tem porabil skoraj ves denar, ki sem ga še imel. Zdaj mi bo še Joža izvršil neka dela, v nedeljo pa bomo izvršili probo in uredili sobo, tako, da bom v ponedeljek že lahko začel z delom. Mislim, da bo kar dobro šlo.

Iz gornjih razlogov bi mi bilo tudi ljubše, če bi midva preložila najin izlet v Mozirje še za teden dni. Izgleda tudi, da niti vreme ne bo kaj prida, saj je kar gnusno caplati po teh blatnih cestah. Mi bomo v nedeljo gotovi do popoldne, potem se bom pa lahko ob 3 ½ s tistim vlakom pripeljal v

Celje. Oglasil se bom pri vas doma, potem pa na večer greva lahko v kino (če bo kak primeren film), nato še malo v kavarno, tako, da se bom potem lahko odpeljal z vlakom ob ¾ 9h.

Prosim te, odgovori mi, če se strinjaš s takim programom. Zaenkrat je pač še tako, v kratkem pa bo seveda tudi še kaj drugače, odnosno, kaj izpremembe.

K Dušanu pa bova na vsak način šla čimprej, po vsej priliki prihodnjo nedeljo. V Zavodno pa bi rajši šla šele malo kasneje, ko bo že bolj dišalo po pomladi, ker bi bilo zelo lepo, če bi spotoma šla tudi na Urško, da se poskusiva kakšna turista sva. Kaj praviš ti na to? Zdi se mi, da bo kmalu planinski ples v Celju. Tja bi seveda tudi jaz zelo rad šel, zato to pot do tega plesa ne bom imel odklonilnega stališča. Bova šla skupaj, da vidimo, kako in kaj bo. Mogoče bo pa hec.

V ostalem se pa danes ne počutim dobro. Zares zbolel sicer nisem, imam pa že ves dan temperaturo. Duševno sem pa danes seveda čisto drugače kot sem bil včeraj. Tista neizvestnost me je strašno dušila. Saj veš, da je težko živeti v takem napetem stanju. Vkljub temu pa me še nekaj griže, česar trenutno še ne morem formulirati. Izgleda, da je v zvezi z najinim sinočnjim pogovorom, odnosno v zvezi z onim, kar sem ti jaz na tako deprimiran način pripovedoval takrat ko sva hodila po cesti pod gradom. Je zelo mogoče, da bom vse skupaj v kratkem gledal čisto z druge strani, to se pravi, ne tako tragično in bolj odločno.

Priznam ti, da v svojem življenju še nisem mislil toliko na tebe kot zadnje tri dni. Na robiji so bili taki momenti seveda tudi zelo pogosti, vendar so bili le momenti ali pa bežne sanje. Zdaj pa neprestano, koder hodim, karkoli delam; pravtako pa se tudi v nočeh vse moje sanje vračajo k tebi. Vrag si ga vedi, kako je to. Razmišljam tudi in sem silno radoveden kako je pri tebi, in trenutno ne vem kaj bi dal zato, da bi imel pred seboj tvoje pismo, v katerem bi mi vsaj na kratko povedala, kako je s teboj.

Še to ti priznam, da sem nekako nezaupljiv in zaenkrat si štejem to v minus. Pomagati si pa ne morem, zato mi ne ostane nič drugega, kot počakati, da vidimo, kako bo. Zelo rad bi pa, če bi mi za soboto napisala nekoliko vrstic, saj mi lahko odgovoriš na ono kar sem uvodoma napisal, če hočeš in moreš pa tudi še kaj več; končno pa vsaj

da vidim tvojo pisavo, zdi se mi, da mi bo povedala več kot besede, ki jih boš napisala.

Končno še eno prošnjo: zadnjič si mi rekla, da imaš v mestni knjižnici člansko legitimacijo. Jaz bi moral že pred tednom dni poslati našim fantom kako knjigo. Ker jaz te dni ne morem tja, bi te prosil, če bi ti dvignila na svoje ime Melikovo knjigo »Slovenija«, po možnosti II. del. Nahaja se v katalogu znanstvenih knjig. Eventualno bi še poiskala Krajncova romana »Os življenja« in »Zalesje se prebuja«. Glej, da dobiš vsaj eno od teh knjig. Obdrži jo potem doma, jo bom že jaz spravil notri in prevzel odgovornost zanj. Izdatke v zvezi s tem ti bom povrnil.

Za Janeza bom tudi pripravil tisto, o čemer sva govorila – do nedelje, tako da ga ne bom pustil na cedilu.

Pozdravi vse tvoje domače!

Tebi pa mnogo pozdravov in poljubov

Tvoj Slavko

10. pismo, 7. IV. 37

Draga Dana!

*Zadnje dni se je stvar tako obrnila, da mi nika-
kor ne bo mogoče ta teden potovati v Ljubljano,
enostavno zato, ker imam zelo neodložljivo de-
lo. Če bi se slučajno stvar dala kako drugače ure-
diti (kar pa je zelo malo verjetno), te bom še ob-
vestil. Ti boš menda sigurno šla, zato bi te prosil,
če bi tudi za mene nekaj prinesla. Prosil bi te na-
mreč, če bi šla v Dental-depot Karl Golob (mi-
slim, da je ta trdka še v Šelenburgovi ulici 7., t.j.
hiša nasproti kavarne »Emona«, vhod nasproti
glavne pošte. Na vsak način pa bo v eni izmed
hiš na križišču pred »Emono«) in mi prinesla
stvari, ki jih navajam na tretji strani pisma.¹⁶ Ne
boj se, paket bo samo tako velik, da ga lahko
spraviš v ročno torbico. Ne vem točno, koliko bo
znašal račun, za vsak slučaj ti pač dajem 100.-
Din, da ne bo premalo. Dotične stvari potrebuj-
em brezpogojno v nedeljo zjutraj, zato bom že v
soboto popoldne poslal Vero k tebi ponje, če mi
bo pa mogoče, se bom v soboto zvečer sam pripe-
ljal v Celje, vrnil se bom pa ob ¾ 9h.*

¹⁶ Pismu manjka spodnji del drugega lista, kamor je Šlander očitno napisal seznam potrebščin. Ročnikova je z izrezanim lističem najbrž opravila naročeni nakup.

Te dni, t.j. najbrž v petek pa bom imel zvečer zopet delo pri tistem ključavničarju, vendar bom že do zadnjega vlaka gotov. K vam domov se to pot ne bom nič oglašal.

Za slučaj, da ne boš šla v Ljubljano, me še pravočasno obvesti, da jaz nekako drugače uredim. V nedeljo, pri vlaku ob 1h te bom pa sigurno pričakoval v Sv. Petru, saj veš, da me bo razveselilo če boš prišla.

Jaz bom moral biti ta mesec zelo priden, ker bom potreboval nekaj več denarja. Zato si bom najbrž moral celo premisliti glede Korošice. No, bomo še videli.

V Ljubljani ti želim mnogo zabave in uspeha!

Poljubljam Te

Tvoj Slavko

11. pismo, Sv. Pavel, 24. VIII. 37¹⁷

Ljuba Dana !

Tvoje 22. t. m. napisano in 23. t. m. v Ljutomeru na pošto oddano pismo sem danes prejel. Zelo me je razveselilo. Čudiš se mojemu molku. Saj sem ti ves teden po mojem prihodu iz zapora res vsak dan pisal, bodisi od doma, bodisi iz Celja, kamor sem tiste dni večkrat zahajal zaradi mojih pritožb, ki jih imam proti oblastim. Koncem prejšnjega tedna sem pa bil res hudo zaposlen na vse načine, zdaj pa imam predvsem mnogo dela. Sem pa nekako razmišljen, ali kako bi rekel, tako, da mi delo nikakor ne gre od rok, in tako le komaj sproti zdelujem. Seveda pa vse to nikakor ni opravičilo za mojo lenobo, da ti nekoliko dni nisem nič pisal. Se bom popravil. Upam pa tudi, da bo tega stanja kmalu konec in da mi ne bo več treba mnogo pisati.

Ampak rečem ti, da si zelo čudna, če misliš da sem jaz res tak človek s tolikimi predsodki in pomisleki, da bi mi bilo neprijetno, če bi prišla za nekaj časa k nam. Še vedno se mi zdi, da me premalo poznaš.

Veš, jaz sem pa ravno s tem računal, ker si v zadnjem pismu nekaj omenila v tem smislu. Vedno se mi je zdelo, da boš nekega dne pristala s kolesom na našem dvorišču. Že nekaj dni se ce-

lo dogaja, da kar nehote pogledam, če je že prišel avtobus od celskega vlaka, češ, da se boš mogoče pripeljala. No ne smeš zopet misliti, da sem res tako strahovito nestrpen in da te brezpogojno hočem spraviti iz Slovenskih goric. Če sem nekoč prestal 3 leta, bom končno moral tudi zdaj, saj ne bo menda tako dolgo in menda tudi ne bo ničesar takega vmes kot je bilo takrat. Torej, vkljub temu, da bi te res že rad videl, ti rečem, da še ostani, ampak samo takrat, če ti je res zelo dobro in ti nikakor ne kaže hoditi sem. No ne smeš si pa misliti, da bi bilo tukaj, ali pa v Celju dolgočasno. Saj si bomo znali napraviti kako zabavo in končno tudi če bi bila midva sama, se vsaj meni zdi....(nečitljivo, op. T.K.)

Ne svetoval bi ti pa, se voziš skoz iz Male Nedelje s kolesom, ker je pot vendarle zelo dolga, saj je samo iz Ptuja do Celja čez 60 km. Razen tega so med Sl. Bistrico in Konjicami zelo naporni klan-ci, kar za tebe ne bi bilo dobro, posebno še, če nameravaš nadaljevati s petjem. Ni treba, da bi se prehladila. Rajši sedi v Ljutomeru na vlak, pa se lepo pripelji. Da ti dokažem resnost tega mojega opozorila, ti tukaj prilagam Din 100.-, da boš imela za vožnjo.

Pa ne smeš mi tega zameriti!

Sicer mi pa ne gre ravno preslabo. Zdaj živim zopet relativno v miru in upam, da bo tako tudi še znanprej. Zdaj bodo kmetje prodali hmelj, bo denar in zaslužek. Delal bom še nekaj časa, tako da si napravim večjo rezervo denarja, potem se bom pa pobrigal, da se za zimo dobro zaposlim kje v Ljubljani, mogoče pa celo v Celju.

Knjige za Jankota bom priskrbel, jih namreč nimam doma. Glede tvoje gospe tetke in najine bodočnosti (ki se meni ne zdi tako prokleto temna in meglena) se bova pa pogovorila v kratkem, to se pravi, ko prideš zopet nazaj.

Mnogo vročih poljubov

Tvoj Slavko

Pozdravi vse tvoje!

**»Praviš, da misliš mnogo na mene.
Hvala- enako! Sicer pa o tem ne
bom mnogo pisal, saj veš kako je.
Pa tudi ne znam. Besede so pač
besede.«**

¹⁷ Pismo je bilo cenzurirano.

12. pismo, Ljubljana, 29. VII. 1938
(preiskovalni zapor)

Draga Dana!

Najiskrenejše se ti zahvaljujem za pismo od 24. in dopisnico od 26. t.m. Tako velja tudi za poslanih din 220. Apihu in Diehlu sem povedal kar si naročila. Za pozdrave se ti moji tovariši vsi zahvaljujejo. Veš, takole kako pisemce ali dopisnica v teh razmerah je že kar cel dogodek, zato upam, da se boš še oglašala.

Naša zadeva se zdaj po vsej priliki res nagiblje svojemu koncu. Zaslišanje prič in poizvedovanja so končana in kot nam je bilo zatrjeno, so akti te dni odšli nazaj v Beograd. Tukajšnje sodišče je posredovalo še dokaj hitro, bojim se pa, da bodo v Bgr. prepočasni, posebno v slučaju, da se bo cela stvar mirno prepustila svojemu toku. Po mojem mišljenju bi bil zdaj čas, da se ponovno podvzamejo intervencije pri vrhovnem drž. tož., odnosno na sodišču za zaščito države. Prosil bi te torej, če ti je mogoče o tem takoj obvestiti moje domače, pravtako tudi advokate, ki prihajajo za to v poštev. Jaz sem tudi tukajšnjemu advokatu Dr. Šukljuetu že na policiji podpisal pooblastilo in bi bilo zelo koristno če bi se zdaj že enkrat zganil. Upam, da te moje prošnje ne boš razumela kot izraz kake nervozne nepotrpežljivosti; saj veš, da nisem toliko razvajen in sentimental, da bi me morilo že golo dejstvo, da sem v zaporu. Stvar je principijelna, zato, ker gre za čisto poseben slučaj in se človeku kar bedasto zdi brez posebnega razloga posedati po zaporih, medtem ko se domači zunaj vedno bolj izpostavljajo pomanjkanju. In končno tukaj ne gre samo za enega človeka, ampak za nas vse.

Mi tukaj v glavnem živimo tako kot po navadi. Čas še kolikor toliko hitro poteka, posebno če ima človek kako knjigo in časopise. Z državno hrano imamo razne komedije in če ne bi imeli nekaj svoje, bi nam v tem oziru precej trda predla. Če bomo od zunaj dobili včasih kako sadje, nas bo zelo razveselilo.

Tudi tebi so se predvideni načrti ponesrečili in moraš v tem lepem počitniškem času igrati vlogo gospodinje. Gotovo ti je nerodno, kadar se spomniš lepih dni v goricah. No, želim, da bi bila teta kmalu zdrava, bo pa potem tem več veselja. Pri vsem tem si pa vendarle na boljšem, saj včasih le lahko kam greš. Kadar boš šla k nam domov, po-

vej vsem, da jih lepo pozdravljam in da bom tudi v kratkem pisal nekoliko več.

Na zadnji dopisnici nisem mogel razbrati vseh podpisov; zdi se mi namreč, da je med drugimi podpisan tudi Dušan. Vidva gotovo prideta večkrat skupaj, pa mu povej kako in kaj in pozdravi ga. Ko pridem, se bomo pa že pogovorili tako kot se spodobi.

Praviš, da misliš mnogo na mene. Hvala- enako! Sicer pa o tem ne bom mnogo pisal, saj veš kako je. Pa tudi ne znam. Besede so pač besede.

Branko pravi, da je zelo žalosten ker nič ne vidi Zore; pa pozdravlja jo. Enako tudi Apih.

Zahvaljujem se za pozdrave vseh tvojih domačih in jih pozdravljam.

Tebe pa poljubljam

Tvoj Slavko.

13. pismo, Ljubljana 12. VIII. 1938
(preiskovalni zapor)

Draga Dana!

V nedeljo me je obiskal Dušan in mi dejal, da boš drugi dan ti sama prišla v Ljubljano. Ker te ni bilo niti v ponedeljek niti v sredo, sem izgubil upanje, da boš sploh prišla. Tvoje pismo in dopisnico sem prejel, odgovarjal pa nisem baš zaradi tega, ker sem računal, da te moje pismo ne bo več dobilo doma. Včerašnja dopisnica me je zelo razveselila. Ne vem, od kod si dobila tisto obvestilo, da bomo v sredo že doma, kajti mi o tem ničesar ne vemo. No, vkljub temu pa upamo, da bo te dni odločeno tako ali tako. Za vso tvojo skrb in številne usluge se ti najiskrenejše zahvaljujem. Upam, da boš še tudi v bodoče tako pridna, če bo treba.

Pred par dnevi sem pisal domov, pa sem pozabil opozoriti na tisto mojo staro kazen od okrajnega načelstva. Stvar je namreč taka, da je bila tista kazen od banske uprave že dvakrat razveljavljena in se mi zato tretja obsodba za isto obdolžitev zdi povsem protizakonita. Končno pa je stvar tudi že zastarela. Jaz o vsem tem doslej nisem bil uradno obveščen in nisem dal nobenega podpisa, zato imam še vedno čas napraviti novo pritožbo, odnosno vložiti tožbo na upravno sodišče. Počakajmo torej še do prihodnjega tedna.

Izgleda, da se bo zdaj začelo bolj deževno vreme in da ne bo kazalo hoditi na kake večje izlete. Tebi je gotovo žal, ker sem slišal, da si se odpravljala na Gorenjsko. V Savinjski dolini bodo te dni že menda začeli z obiranjem hmelja in se mi kar škoda zdi, da me zdaj ni tam. Lansko leto na današnji dan sem ravno prišel iz zapora. Takrat so bili tako lepi dnevi. Ti si bila doma v goricah in jaz sem ti mnogokrat pisal v takratnem življenju. Tistih dni, ko sva skupaj potovala po Prlekiji in Prekmurju, pa se zdaj kar ne smem spomniti. Saj to menda tudi ti razumeš.

Vkljub vsemu pa čas silno hitro teče. Saj se boš kmalu že zopet začela voziti v Ljubljano in življenje bo zopet zajadralo v stare tire, tako, kot da bi se med tem nič ne zgodilo. Sicer pa naj bo, ker še ni vseh dni konec.

Če imaš čas, se še oglasi!

Poljubljam te

Tvoj Slavko

14. pismo, brez kraja in datuma¹⁸

Draga Dana!

Zelo me bo razveselilo če boš danes prišla sem. Lahko ti bom napravil kar je potrebno; upoštevaj pa, da imam mnogo dela, zato mi ne bo mogoče iti kam s teboj, razen eventualno zvečer. Ni izključeno celo to, da bom jaz moral iti zvečer v Celje zaradi nekega dela.

Ne vem kedaj boš ti prišla. Na vsak način bi te pa prosil, če bi predhodno šla k Šeku in mu izročila drugi list tegale pisma. Stvari, za katere ga prosim, pa naj da tebi, da mi jih sigurno prineseš danes ko prideš sem.

Mnogo poljubov

Slavko.

15. pismo, brez kraja in datuma

Draga Dana!

Prepričan sem, da se Ti je čudno zdelo, ker se ves ta dolgi čas nisem nič oglašal. Veš, živel sem pod zelo čudnimi, včasih tudi zelo težkimi razmerami, imel mnogo dela in skrbi, pa malo možnosti za primeren način korespondence

Vendar to ni glavno. Je še nekaj drugega, o čemur bi se rad pošteno pogovoril s Teboj. Priznati ti moram, da v nekaterih stvareh, ki zame niso bile nikdar v dosedanjem življenju noben problem, nisem miren in se včasih silno mučim. In to ravno v tem času, ko bi bilo treba vse sile usmeriti samo na eno stvar in vse ostalo pustiti ob strani za pozneje. Trenutno ne morem oceniti svojih moči. Zdi se mi pa da osebno ne bom več srečen, vsaj v nekaterih ozirih ne. Ne zaradi sebe, ampak zato, ker imam občutek, da drugi tega ali onega ne bodo razumeli. Mogoče tudi Ti

Tako bi rad, da bi bila vsaj ti srečna, posebno, da bi dosegla svoj življenjski cilj, o katerem vedno razmišljaš. Priznam, da za ta Tvoja prizadevanja doslej nisem imel dovolj razumevanja. Večkrat se spomnem na tiste besede, ki jih je govoril nekoč Ažman. Ali se spominjaš? Sicer je v nekaterih ozirih bedast, ampak zdi se mi, da je v mnogem imel prav. Veš midva bi se imela mnogo pogovoriti, saj sva mogoče doslej opuščala take reči, kar ni bilo prav.

Zdaj je tako, da bi ta teden enkrat lahko našel priliko za razgovor. Najboljše bi bilo v sredo ali v četrtek zvečer. Če bo lepo vreme, bi mogoče prišla s kolesom, potem bi Te pa kdo spremljal. Dogovorita se o tem z V.

Mnogo lepih pozdravov

Slavko

»Tudi meni se zdi, da imam dovolj sil v samem sebi za to. Veš v takem zaupanju mi je kar lahko pri duši zdaj ko se klatim po svetu. Brez tiste romantike, s kolikor mogoče realnim pogledom na vsa dogajanja, nosim v sebi nekaj svetlega, veselega – misel na Tebe, takšno kot si in takšno kot si Te predstavljam.«

¹⁸ Tako to kot naslednje pismo (14. in 15.) sta napisana v ilegalnih bivališčih, saj nista oddana na pošto, pa tudi Slavkov podpis je za razliko od ostalih pisem nečitljiv.

Leta 1940 so se ukrepi in z njimi povezano nasilje proti komunistom še dodatno poosttrili. Vlada Cvetković-Maček je obstoječi Zakon o zaščiti države razširila z novim paragrafom, po katerem je lahko policija kogarkoli neposredno, brez sodbe in dokazov zaprla oz. konfinirala. Po državi so začela nastajati svojevrstna koncentracijska taborišča za politične nasprotnike režima, predvsem komuniste, med katerimi je bila najbolj znana Bileča. V prijateljski družbi večine celjskih komunistov ter skupaj z Dano se je Šlander na pustni torek, 6. februarja leta 1940, udeležil pustne veselice v celjskem Narodnem domu.¹⁹ V isti noči je policija izdala zaporno povelje za vse komuniste – nekdanje robijaše, z namenom, da jih internira v Bileči. Po pustni zabavi je del družbe, v kateri so bili tudi Kraigher, Ročnikova in Šlander, odšel še naprej v celjsko restavracijo Turška mačka. V tem času je policija že iskala Šlandra na njegovem domu v Latkovi vasi. Ko je njegova sestra Mica²⁰ ugotovila, da Slavku spet grozi zapor, je takoj najela avtomobil in ga odšla v Celje iskat. Pri Danini teti Tereziji Lešničar, kjer je Slavko, kot rečeno, imel sobo, je izvedela, kje se družba nahaja. Še pravočasno posvarjena sta Šlander in Kraigher sedla v avto in se umaknila v ilegalo, medtem ko je policija pri Lešničarjevi opravila temeljito hišno preiskavo.²¹ Tudi sicer v Celju policijska akcija ni bila ravno uspešna. Od vseh celjskih komunistov jim je uspelo dobiti le Milana Apiha, ki je sicer bil prav tako na pustni zabavi, a se je od ostalih poslovil še pred Turško mačko, kar je bilo očitno zanj tudi usodno.

Že nekaj dni zatem je Slavko pisal Dani. Gre za zadnje ohranjeno pismo, čeprav sta (s še bolj previdnim in konspirativnim) dopisovanjem najverjetneje nadaljevala.

16., zadnje pismo, iz ilegale, brez datuma

Draga Dana!

Vidiš kako čudno se vrti ta svet: iz vesele pustne noči v takole hajduško življenje. Če bi človek ne gledal nekoliko pedi dalje od nosa, bi skoraj lahko bil nekoliko razočaran. Čudno se mi zdi, da sem imel že par dni neke slutnje, tako da se mi ni zdelo škoda tistih dveh noči, ki sicer nista nikomur koristili; to je bil najbrž zadnji slučaj praktičnega življenja povprečnega malomeščana, čeprav samo za kratek čas, to se pravi za poskušnjo.

Moram Ti pa priznati, da se mi sedanje življenje v vsakem oziru bolj dopade, pa čeprav bi trajalo ne vem kako dolgo. Samo z enega stališča mi je nekoliko dolgčas in mi bo vedno bolj in bolj: Ker ni Tebe v bližini. Upam, da tega ne boš napačno razumela; ne gre samo za tisto vsakdanjo fizično bližino, ki včasih postane že kar nekam sama po sebi razumljiva, ali pa mogoče za kako nezaupanje do Tebe in strah, ki korenini v takem nezaupanju. Saj je preteklo šele par dni od naše ločitve in vendar si ne morem pomagati; neprestano razmišljam o vseh mogočih momentih najinega skupnega življenja in že zdaj si želim, da bi najlepše od njih še enkrat tako preživela. Če pogledamo tisto življenje, ki smo ga mi vsi preživljali zadnje čase, moram reči, da je bilo vkljub težavam in skrbem še vedno sorazmerno lahko, enostavno in brezskrbno. Zdaj so drugi časi. Marsikatera mala skrb, marsikatera v primeru s stvarjo za katero se borimo- neznatna, mogoče celo samo privatna zadeva bo morala stopiti v ozadje. Marsikaj bo, kar ne bo razumljivo za povprečne malomeščanske možgane. Že prej smo morali biti v naših medsebojnih odnosih nekoliko drugačni ljudje kot so mnogi drugi. Posebno kadar gre za odnose med moškim in žensko. Zdaj bo treba biti brez dvoma mnogo močnejši, naravnejši in zvestejši, tako stvari, kot tudi napram drugim in seveda tudi napram samemu sebi. In veš Dana, vkljub izkušnjam, ki jih imava drug z drugim, se mi zdi – ne samo zdi, prepričan sem, da si Ti povsem doumela današnji čas in tudi to, kaj se pravi v tem času biti res človek, pri tem tudi kaj se pravi biti žena. Tudi

¹⁹ Več o tem večeru v: Milan Apih, *Sredi pušk in bajonetov*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1961, str. 17, 18.

²⁰ Šlandrova sestra Mica je bila junija 1940 v skupini šestih komunistov obsojena na zadnjem velikem komunističnem procesu v Celju. Okrožno sodišče jih je obsodilo po »... členu 4. zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi, ker so krivi, da so konec januarja in v začetku februarja 1940 razširjali letake in objave v sodelovanju z namero povzročiti nerazpeloženje zoper državne uredbe, naredbe oblastev in zoper socialni red v državi...« (Prepis obsodbe, Arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje, fascikel 37A, mapa 3a).

Šesterica je bila obsojena na zaporne kazni od štiri do dvanajst mesecev zopora. Mica je svojo sedemmesečno kazen prestajala v Starem piskru in si v tem času dopisovala tudi s svojo nesojeno svakinjo Dano Ročnikovo. Ohranjeni sta dve pismi, v katerih se opazi Micina in Danina povezanost, predvsem v odnosu, spoštovanju in skrbi za Slavka. Arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje, fascikel F-E, mapa IV.

²¹ Apih v svojih spominih navaja, da je bila družba pri Turški mački posvarjena po njegovi zaslugi. Apih, *Sredi pušk in bajonetov*, str. 20.

meni se zdi, da imam dovolj sil v samem sebi za to. Veš v takem zaupanju mi je kar lahko pri duši zdaj ko se klatim po svetu. Brez tiste romantičke, s kolikor mogoče realnim pogledom na vsa dogajanja, nosim v sebi nekaj svetlega, veselega – misel na Tebe, takšno kot si in takšno kot si Te predstavljam. Že zdaj se veselim snidenja (srečanja) s Teboj, ki bo moralo biti pač nekoliko drugačno kot doslej, zato pa mogoče še lepše in pomembnejše.

Trenutno živim tako, zelo po domače. Če bi ne bilo tako mrzlo in če bi ne bil ves prehlajen, bi se lahko reklo »kao bubreg u loju«. Danes imamo družbo, pa smo si privoščili steklenico izabele. Pogovarjamo se to in ono, včasih je vse skupaj kar šaljivo. Škoda je, da ni pri rokah kake knjige, da bi človek lažje ubijal čas. No to vse bo trajalo le kratek čas. Upam, da bom v kratkem dobil stalnejše bivališče, potem Te bom že obvestil, kje se nahajam in uredil vse tako, da se bova včasih lahko videla, pogovorila in pokramljala. To boš še pravočasno izvedela. Glej samo, da bo šlo vse v redu, ker če se človek že enkrat odloči za nelegalno življenje, bi bilo zelo nerodno, če bi triumfirali »oni drugi«.

Zelo me zanima, kako je bilo te dni s Teboj, kako Ti je zdaj in kaj misliš. Prepričan sem, da si stvari razumela in da tudi veš, kako mora biti. Predusem bi Te prosil: zaupaj v boljše čase in bo di korajžna! Pozdravi lepo Tvoje domače. Ne pripoveduj pa nikomur, da veš kaj več o meni, ali pa, da imaš zvezo z menoj!

*Pošiljam Ti mnogo, mnogo lepih pozdravov
In Te poljubljam*

Tvoj Slavko

»Zdaj pa upam, da se bomo spet večkrat videli.«

Če lahko obstoj nadaljnje korespondence med Slavkom in Dano samo slutimo, pa iz spominov Ročnikove²² zagotovo izvemo, da sta kljub Slavkovemu nenehnemu spreminjanju bivališča in skrivanjem v razmerah, ki so se z okupacijo še poslabšale, ostala povezana in se tudi srečevala. Drugo vprašanje pa je, v kolikšni meri je to kljub vsemu vplivalo na njuno razmerje.²³ Ob začetku vojne se je Ročnikova skupaj s sestrama umakni-

la na mamino domačijo pri Mali Nedelji, kamor so kmalu začeli prihajati prvi pomurski ilegalci, kot npr. Štefan Kuhar in Štefan Kovač. 29. julija 1941 je bil na domu, kjer je bila že dalj časa javka, sestanek pomurskih ilegalcev in organizatorjev odpora. Šlander je prišel prvi ter se srečal z Dano. Povedal ji je, da se skriva pod ilegalnim imenom Franz Weber, ji izročil vse svoje fotografije ter jo povabil, da prisostvuje sestanku, ki ga je vodil. Na njem je zahteval takojšnjo organizacijo odborov OF po vaseh, obenem pa tudi začetek sabotažnih akcij.

Ko so naslednje jutro udeleženci sestanka odhajali, se je od Dane prvi poslovil Slavko z besedami: *»Zdaj pa upam, da se bomo spet večkrat videli.«*

Čez dober teden dni je izvedela, da ga je v Mariboru aretiral Gestapo...

»Bilo je videti, kot da nas bodo Nemci vse pobili«

Konec avgusta je Ročnikova odšla v Celje, kjer je dobila zaposlitev v Rebekovi tovarni tehtnic. Konec oktobra so jo prvič aretirali in zaprli v Stari pisker. Med zasliševanjem je Gestapo od nje med drugim hotel izvedeti, kje je Šlander, kar kaže na to, da takrat Nemci še vedno niso vedeli, kdo je padel pod imenom Franz Weber. Ko so jo 1. decembra izpustili, se je za nekaj časa vrnila v Malo Nedeljo, a že aprila 1942 je bila zopet v Celju, kjer je nadaljevala z delom v takrat zaradi izdaj že sila razredčenih aktivističnih vrstah. Po komaj letu vojne je pred puškinimi cevmi omahnila tako rekoč večina predvojnih štajerskih komunistov in drugih aktivistov Osvobodilne fronte. Padel je skoraj ves krog Daninih in Slavkovih prijateljev in sodelavcev, pa tudi sorodnikov (bratranca Metod in Bogdan Špindler), preživeli pa so se znašli v krču strahu, ki ga je Dana najbolje ponazorila z besedami: *»Bilo je videti, kot da nas bodo Nemci vse pobili«*.²⁴ V tem obdobju je odporniško organizacijo v Celju poskušal postaviti na noge Tone Grčar - Johan, član mestnega

²² Dana Ročnik, *Moji spomini na ilegalno delo v Celju...* str. 3.

²³ Po pripovedovanju Ročnikove, naj bi se ti stiki pred vojno malce ohladili, saj naj bi se Slavko navezal na sodelavko iz novega ilegalnega okolja. Ob upoštevanju govoric, ki so krožile po vojni ter Šlandrove mariborske aretacije, ki bi se ji najbrž lahko izognil, se nam sam po sebi ponuja sklep o povezanosti Šlandra in Klavore. Seveda pa gre zgolj za ugibanja, ki so za ta prispevek povsem irelevantna.

²⁴ Prav tam, str. 4.

Narodni junak
SLAVKO ŠLANDER
 odgovorni funkcionar Osvobodilne fronte v severni Sloveniji in član Centralnega odbora KPS
 Ustreljen v Mariboru
 Založila OF Cena 2 l. za partizanske vdolove in sirute

Osmrtnica

(fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje)

odbora OF Celje, ena od njegovih tesnejših sodelavk pa je bila tudi Dana. Ob njegovi likvidaciji in novih izdajah se je novembra 1942 že drugič znašla v Starem piskru.

Po zasliševanjih in mučenjih so jo konec leta 1942 odpeljali v Maribor, kjer je delila celico s Tončko Čečevo. Konec januarja so ju skupaj z ostalimi odpeljali v Auschwitz. Za razliko od Čečeve in mnogih drugih je Ročnikovi uspelo preživeti grozote tega uničevalnega taborišča, pozneje pa še Ravensbrücka in se 16. junija 1945 vrniti v domovino.²⁵

Razočarana nad neprimernim odnosom novih oblasti do taboriščnikov se je kljub prepričanju in formalnemu članstvu v Zvezi komunistov umaknila iz aktivne politike in se posvetila svoji največji ljubezni – glasbi. V začetku se je ukvarjala predvsem z narodno glasbo, ob delu na RTV pa je pozneje končala tudi Akademijo za glasbo.

²⁵ Prav tam, str. 4–5.

Ves čas je sodelovala v komornem pevskem zboru RTV Ljubljana, nekaj časa pa je pela tudi v ljubljanski operi. Poleg družine, ki si jo je ustvarila leta 1950, in glasbe, so ji največje veselje predstavljale planine, v katere je zahajala vse do pozne starosti, medtem ko je poletja po upokojitvi preživljala na domačiji v Slovenskih goricah ter na otoku Cresu.

Vsem, ki so jo poznali, je ostala v spominu predvsem po zvonkem glasu, smehu in pesmi. Prav s pesmijo so jo njeni nekdanji kolegi spomladi 1993 tudi spremili na zadnjo pot.

Namesto zaključka

Ljubezen med Slavkom Šlandrom in Dano Ročnikovo je le ena izmed mnogih zgodb, ki jih je napisalo življenje v burnem 20. stoletju. Vsaka zgodba je po svoje edinstvena, z lastnimi junaki in njihovo usodo. Pogosto tragično. Večina jih ostaja pozabljenih, nikoli izrečenih in nikoli zapisanih. Le tu in tam se zaradi vpetosti v širši zgodovinski kontekst odkrije sled za katero od njih. Sled, po kateri se ji je mogoče vsaj malce približati in jo poskušati razumeti, pri tem pa ne prestopiti tanke, a vendarle dovolj jasne meje. Meje, ki interes zgodovinopisja za posamičnimi, bolj subtilnimi historičnimi poglavji ločuje od brezobzirnega brskanja po človekovi intimi in špekuliranja v zvezi z njo.

Še tako jasne sledi pa v omenjenem in podobnih primerih niso nič več in nič drugega kot odtis resničnosti, odsev korakov, besed, misli in čutenja dveh, med seboj usodno povezanih ljudi. Zato njuna zgodba, kljub pričujoči objavi pisem in drugim zapisom, še zmeraj in za vselej ostaja le njuna. Kar je tudi prav.

Zusammenfassung

DIE LIEBE UND DIE REVOLUTION

Biographische und andere Niederschriften über slowenische Kommunisten und Revolutionäre vor dem Zweiten Weltkrieg waren in der gesamten Periode der sozialistischen Geschichtsschreibung und Journalistik nach dem Weltkrieg ein dankbares und sozusagen konstantes und unerschöpfliches Thema.

Dennoch sucht man – trotz der Vielzahl von lexikographischen Stichwörtern, journalisti-

schen Beiträgen und manchmal auch Versuchen von Schulbuch- und Belletristik-Abhandlungen – oft vergeblich nach vollständigen Biographien von verschiedenen slowenischen Vorkriegsrevolutionären, die komplex und objektiv ihr (auch privates) Leben und Werk darstellen würden und vergleichbar wären mit Biographien anderer (bürgerlicher) slowenischer Politiker bzw. Personen des öffentlichen Lebens, die vor allem im letzten Jahrzehnt (aber auch davor) auf großes Interesse der slowenischen Geschichtsschreibung und einer Reihe von Buchausgaben stießen.

Dies gilt auch für Slavko Šlander, einen der bedeutendsten und auch markantesten steirischen und slowenischen Vorkriegskommunisten und Organisatoren des antifaschistischen Widerstandes, in dem er auch als einer der ersten sein Leben verlor.

Šlander wurde am 20. Juni 1909 in Dolenja vas bei Prebold im Savinja-Tal geboren, einem Ort, der vor allem aufgrund der entwickelten Textilindustrie und des nahen Bergwerksortes Zabukovica in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts ein bedeutendes Zentrum der fortschrittlichen und kommunistischen Bewegung in der Steiermark wurde.

Nach Abschluß der Bürgerschule in Celje bildete sich Šlander in Rogaška Slatina zum Zahn-techniker aus. Er trat seinen Dienst in Žalec an, wo er aktiv am kulturellen und gesellschaftlichen Leben teilnahm. 1932 kam er mit seinem Arbeitgeber nach Celje, war als Aktivist der Arbeiterbewegung in der Gewerkschaft und im Verein *Svoboda* tätig und wurde noch im selben Jahr in die Kommunistische Partei Jugoslawiens aufgenommen.

Im November 1933 wurde Šlander als Sekretär des Stadtkomitees der Kommunistischen Partei Jugoslawiens von den damaligen Machthabern verhaftet und im bekannten Cillier Kommunistenprozeß im April 1934 zu drei Jahren Haft verurteilt. Er büßte seine Haftstrafe in Sremska Mitrovica ab, auf der sogenannten „kommunistischen Universität“, und kehrte von dort als sturmerprobter Kommunist zurück, noch überzeugter von seiner revolutionären Mission. In den Jahren 1936 bis 1940 war er einer der bedeutendsten kommunistischen Organisatoren im Gebiet von Celje-Savinjsko. Im Februar 1940 zog er sich in

die Illegalität zurück, wo ihn auch die Okkupation überraschte. Als Mitglied des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei Sloweniens und Sekretär ihres Gebietskomitees für das nördliche Slowenien war er unter den wichtigsten Organisatoren des Widerstandes gegen den Besatzer, leider aber auch eines seiner ersten Opfer.

Am 7. August 1941 fiel Šlander nämlich unter seinem illegalen Namen Franz Weber in Maribor in die Hände der Gestapo. Trotz grober Verhöre und Folterung in Grazer Gefängnissen konnten die Nazisten seinen richtigen Namen nicht herausfinden. Am 24. August wurde er gemeinsam mit neun anderen Mitgliedern der Widerstandsbewegung in Maribor erschossen.

Während seines Aufenthaltes in Celje zu Beginn der dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts lernte Šlander die junge Musikstudentin Dana Ročnik kennen. Die anfängliche Sympathie entwickelte sich zu einer Beziehung, die bis zu Šlanders tragischem Tod andauerte. Die unmittelbarsten Zeugen ihrer Liebe sind die Briefe, die Slavko in den Jahren 1932 bis 1940 an Dana schickte, viele davon auch aus Gefängnissen.

Die Änderung des Gesellschaftssystems bzw. die kommunistische Revolution waren für Šlander sicher das Wichtigste und alle anderen Dinge mußten sich diesem Ziel und dem Kampf dafür unterordnen. Dennoch wurde das Leben eines jungen und intelligenten Mannes mit breitem Horizont, wie es Šlander war, auch von anderen, vielleicht profaneren, aber nicht weniger wichtigen Dingen ausgefüllt. Man mußte arbeiten, sich weiterbilden, Gesellschaft und Vergnügen finden. Man mußte auch jemanden gern haben.

Und weil gerade Šlanders Briefe an Dana Ročnik diese Mehrschichtigkeit und Breite auf einfachste und authentischste Weise zeigen, werden sie an dieser Stelle erstmals vollständig und in chronologischer Reihenfolge veröffentlicht. Abgesehen von der laufenden Erläuterung des historischen Hintergrundes müssen die Briefe nicht zusätzlich erklärt, noch weniger analysiert oder bewertet werden. Zur Erhellung der Person Slavko Šlanders als Revolutionär, Patriot, Kamerad und Liebhaber, vor allem aber als Mensch, genügen völlig die Worte, die er vor mehr als sechzig Jahren selbst geschrieben hat.